

25. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті рр. ХХ ст., Київ, 2000.

УДК 94 (477)

Олександр СОКОЛ,
здобувач 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЕТНОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО БЕСТІАРІЮ

***Анотація.** Національні архетипи українського бестіарію формувалися протягом довгого часу, з прадавніх часів до сьогодні. Демонологічна традиція українців відзначається певною локальною специфікою та має комплекс характерних ознак міфологічних персонажів, які прикривають іпостась і зовнішній вигляд. Український бестіарій – це уявлення про злих духів, що виникли на основі первісної віри українців. Адже вона включає цілий ряд образів, що мають перехідні форми, які займають позицію між класом духів і класом живих людей, що характеризуються деякими демонічними ознаками.*

***Ключові слова:** історія України, демонологія, етнологія, міфологія, архетипи, український бестіарій*

Людство звертається до вічних цінностей, намагаючись розкрити таємницю свого призначення і своєї появи на землі. Щоб пізнати самого себе, розуміти сучасну культуру народу, треба знати дохристиянські вірування та традиції. Споконвіків у світі існували щастя і горе, добро і зло, темрява й світло. Постійне протиріччя відбувалось не лише в народі і природі, а у думках людини, виробило позицію стосовно діалектики життя в незвичайних демонологічних образах відьом, чортів, русалок.

Бестиарій – міфічні уявлення про злих духів (демонів), що виникли на основі первісної віри українців в такі сили: досить розвиненими були надприродні сили, бо людина навколо себе бачила цілий світ вищих персонажів, у її розумінні все було одухотворене й персоніфіковане. Демонологічне уявлення пов'язувалося з явищами природи, господарсько-побутовим життям. Народна фантазія часто надавала демонічним істотам людську подобу, тобто наділяла їх антропоморфними рисами. Однак відомо, що народна демонологія включає цілий ряд образів, що мають перехідні форми, які займають позицію між класом духів і класом живих людей, що характеризуються деякими демонічними ознаками:

– у духовній культурі українців бестиарій – один з найважливіших компонентів традиційного світогляду, що є сукупністю різних за значенням і походженням явищ давньої та сучасної традиції із значним впливом церковних канонів. Людина має логічне розуміння майже всіх явищ та обставин взаємодії з демонами: причини смерті та недуг, долю людини, атмосферного і природного феномена, сімейне життя, посмертне відходження людини на «інший світ». З історіографічного огляду проблеми типологізації і класифікації персонажів нижчої демонології, в результаті дослідження ми систематизували міфологічні істоти в рамках однієї системи. Звичайно, брали до уваги основні ознаки й риси того чи іншого персонажа. Можна визнати той факт, що нинішній стан в області вивчення «нижчої» міфології у форматі демонології характеризується вже досить представницькою базою зібраного фактичного матеріалу, непоганим рівнем його первинної обробки в рамках конкретних етнічних традицій;

– аналіз наукових робіт кінець XIX – початок XX ст. показав, що традиційні демонологічні вірування та уявлення українців перебували у стані їхнього найширшого побутування та найбільшої збереженості [1]. Ми дослідили динаміку їхніх змін у контексті процесів глобалізації. Вивчення теоретико-методологічної основи проблеми дало можливість зробити

висновок, що нинішній стан царини української демонології характеризується вже досить представницькою базою зібраного фактичного матеріалу, непоганим рівнем його первинної обробки в рамках конкретних етнічних традицій. Ці дослідження у вивченні етнокультурних демонологічних систем підготували базу, але комплексного узагальненого дослідження демонології українців з вивченням всіх головних міфологічних персонажів, здійснено не було;

– будь-який персонаж народних вірувань у різних локальних традиціях може мати різні найменування, зовнішній вигляд, набори функцій тощо, чим пояснюється потреба опису демонологічних уявлень через систему персонажів, і через покажчик властивих їм функцій та мотивів. На сьогодні багато образів нижчої міфології – вовкулака, чаклун, водяник, лісовик, персоніфікації хвороб, Смерті та Долі тощо – зникли. Оповіді про них практично не фіксуються. Деякі ж міфологічні персонажі зазнали змін, проте зберігають свою традиційну основу – типове коло дій, функцій, деякі риси зовнішності [2]. Це пов'язано з тим, що в традиційному суспільстві високим був ступінь віри в реальність існування надприродних істот;

– на кінець XX – початок XIX ст., враховуючи процеси трансформації, що відбувалися в Україні під впливом інших держав та враховуючи міграційні процеси всередині та між етнографічними регіонами, найактуальніша класифікація міфологічних персонажів за ступенем їхньої субстанційності

Додаток А. Класифікація міфологічних персонажів за ступенем їхньої субстанційності

– в залежності від географічного розповсюдження міфологічні персонажі української історико-культурної зони поділяються на великі категорії: 1) персонажі, що мають загальноукраїнське поширення, 2) уявлення про людей, які мають демонічні здібності, і 3) локально специфічні міфологічні образи. При характеристиці персонажів першої категорії опис ґрунтується за принципом місця проживання (персонажі, які мають певної локалізації; персонажі природного простору; персонажі, що у зоні простору «будинок») [3]. Ґрунтуючись на попередніх класифікаціях, ми вибираємо для свого опису кілька основних груп ознак та функцій українських міфологічних персонажів;

– особливу групу представляють міфологічні персонажі, уявлення про які, судячи з наявних у нашому розпорядженні даних, зустрічалися не повсюдно на досліджуваній території, а переважно в окремих районах Центральної та Південної зони України загалом. Багато хто з охарактеризованих локально специфічних персонажів міфології Південної частини історико-культурної зони (такі, як морок, нічниці, одмінок, перелесники, песиголовці, повісельники, покутники, польовики, Вій) вже не зустрічаються у фольклорно-етнографічних матеріалах другої половини

XX – початку XXI ст. Одночасно слід зазначити присутність у міфологічній прозі сучасного сільського населення Центральної та Західної цілого ряду міфологічних образів, які не були відомі у наприкінці XIX – на початку XX ст. (Бука, Корча, Упир, Вихор, Морд, Шестикрила, Дванадцятикрилка, Щезун, Юда, Явида) [4];

– проведене дослідження дозволяє говорити і про певні відмінності між українськими міфологічними уявленнями кінця XIX – початку XX ст., а також другої половини XX – початку XXI століття [5]. Загалом, безліч розглянутих нами міфологічних персонажів продовжує жити в уявленнях людей. Однак образи деяких з них з часом були втрачені, інші ж існують у трансформованому вигляді і лише основні «традиційні» характеристики небагатьох збереглися досі практично в незмінному вигляді (порівняно з даними початку XX ст.). Сьогодні ж фіксується часткове зникнення одних міфологічних образів, характерних для традиційного світогляду українців; зміну інших; виникнення нових ознак і характеристик, якими наділяються старі образи. На наш погляд, ці процеси пов'язані, передусім, із суспільними змінами, які спричинили трансформацію традиційної свідомості, всього світосприйняття людини зі зміною розуміння, власне, що є надприродним, і чи існує воно взагалі;

– разом з тим, під впливом християнства та технічного прогресу деякі явища та поняття зазнають значних трансформацій і змін. Окремі міфологічні персонажі зазнали змін, проте зберегли свою традиційну основу – типове коло дій, функцій, деякі риси зовнішності. На наш погляд, ці процеси пов'язані, передусім, із суспільними змінами, які спричинили трансформацію традиційної свідомості, всього світосприйняття людини, зі зміною розуміння, власне, що є надприродним, і чи існує воно взагалі. Особливістю демонологічних вірувань українців є їхня стійкість до сучасних нашарувань.

– проведений аналіз та дослідження дало змогу з'ясувати генезу таких недосліджених або малодосліджених демонологічних персонажів, як чорт,

доля, вій та знайшов сенс віднести їх до категорії «нечистих» покійників (мертвонароджених, нехрещених, убитих дітей, дівчат, які померли до одруження, старих дів, самогубців, проклятих). В основному, більшість демонологічних істот виникла з дохристиянських уявлень про потойбічне життя та мерців. Демонологія українців це своєрідний синтез різних за походженням елементів та явищ традиційної культури: давньоукраїнських, середньовічних та сучасних. Отриманні нами відомості дають можливість стверджувати, що навіть сьогодні народні вірування християнства, зважаючи на такі фактори, як природно-географічні умови, віддаленість та ізольованість досліджуваної території від великих міст, характеризуються самотністю й консервативністю. Демонологічна традиція українців відзначається певною локальною специфікою і має комплекс характерних ознак міфологічних персонажів, які прикривають іпостась і зовнішній вигляд.

– український бестіарій – це не тільки список міфологічних персонажів, а й значний комплекс специфічних сюжетів і мотивів, ознак, які дозволяють говорити про нього як особливий культурний код, за допомогою якого можуть бути описані практично будь-які фрагменти народної культури. Незважаючи на те що він був трансформований, однак не втрачає свого місця і значення в системі світогляду українців. Проведене дослідження дозволяє говорити й про певні відмінності між українськими міфологічними уявленнями кінця XIX – початку XX ст., а також другої половини XX – початку XXI ст. Основні чинники, які впливають на зміну системи народної демонології, - процеси глобалізації та урбанізації. Деякі елементи традиційного світосприйняття продовжують жити в уявленнях людей. Однак образи деяких з них з часом трансформовані або взагалі втрачені. Незмінними лише залишилися основні їхні функціональні характеристики. Таким чином, на початку XXI ст. український бестіарій характеризується частковим зникненням образів міфологічних істот, трансформацією інших, виникненням нових ознак і

характеристик, якими наділяються старі образи. Але точно можна сказати, що український бестіарій не зникатиме ще досить довгий період часу з вірувань народу.

Список використаних джерел:

1. Булашев Г. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування* / Пер. з рос. Ю.Г.Буряка. К.: Довіра, 1993.
2. Горленко В., Наулко В. *Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. Культура і побут населення України: навч. Посібник.* К.: Либідь, 1993. С. 233-244.
3. Василенко А. *Українська міфологічна лексика в художній літературі ХІХ ст.:* Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01. К, 2003. 19 с.
4. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. С. *100 найвідоміших образів української міфології.* К.: Орфей, 2002. 448 с.
5. Порицька О.А. *Українська народна демонологія у загальнослов'янському контексті (ХІХ – поч. ХХ ст.):* Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. / Донну. Донецьк, 1998. 17 с.

УДК 94 (477)

Валерія ЧАЛА,

здобувачка 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ДІЯЛЬНІСТЬ «РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ»

Анотація. У статті розглянуто значення культурно-освітньої діяльності групи українських просвітителів ХІХ століття, відомих як «Руська трійця». Досліджено вплив їхньої роботи на збереження та розвиток української мови і літератури у складних умовах політичного гніту. Проаналізовано літературні та освітні зусилля, зокрема випуск